

MOLNÁR MIKLÓS

A Tanácsköztársaság és a Nyugat

*Adalékok a francia politikához**

1919-ben, két évvel a forradalom után, Szovjet-Oroszország elszigetelődött, és — egyebek közt — a hírhedt „egészségügyi kordon” fenyegette azzal, hogy megfojtja. Ugyanezen év márciusában egy váratlan esemény új elemet vitt a szövetséges hatalmak játszmájába: Magyarországon kikiáltották a Tanácsköztársaságot, és deklarálták a szovjet-oroszkormánnyal való „legteljesebb és legszorosabb katonai és elvi szövetséget”. Ettől kezdve Magyarországot, ezt az Európa szívében fekvő egyetlen szocialista országot úgy kezeli az antant, elsősorban Franciaország, mint kettős ellenséget: egyfelől háborúban legyőzött ellenség, másfelől politikai és ideológiai ellenség, amelyet le kell verni. Azt kell mondanunk, hogy sorsa ebben az értelemben már előre eldőlt. Helyzetét csak a szovjet Vörös Hadsereg győzelmes offenzívája változtathatta volna meg, egy olyan offenzíva, melyet a régió egész területén forradalmak követtek volna. A győztes hatalmak, köztük a szomszéd államok nem tűrhettek meg sem egy erős, sem egy szovjetbarát Magyarországot, egy proletárdiktatúrát. Szilassy báró, a Monarchia régi diplomatája, nem bízva az ügy sikerében, berni állomáshelyén hazaszeretéből felajánlotta szolgálatait Kun Bélának, akinek táviratot küldött a következő, legalábbis meglepő tanáccsal: „Ich rate Ihnen... das Protectorat Amerikas über Ungarn zu verlangen, wenn möglich Ungarn auszurufen, stop...”¹ (Javaslom Önöknek, ... hogy kérelmezzék Amerika Magyarország fölötti gyámságát, ha lehet, kiáltásák ki Magyarországot, mint az Amerikai Unió egyik államát.) Nem tudjuk, hogy Kun Béla válaszolt-e vagy sem, a tény mindenesetre az, hogy Magyarország nem lett az észak-amerikai Unió 49. tagállama.

Megmosolyogtató dolog, amely mégis azt mutatja, hogy egy szocialista-kommunista kormánynak a Duna partján kevés reális reménye volt arra, hogy előnyös megoldást találjon az ország és a diktatúra számára.

A Tanácsköztársaság kormányának nemzetközi kapcsolatai fontos momentumot jelentenek a forradalmi mozgalmaktól felkavart korabeli Európa megismeréséhez. Mégha a Kun Béla vezette magyar külpolitika természetesen nem is volt képes gyengíteni az Antant szándékait, Magyarország megzavarta a játékot, sebezhetősége ellenére az adott pillanatban az európai politika nem elhanyagolható tényezője lett. Ezenkívül a jövőbeni rendezés nem minden részletéről döntöttek még, Budapest még táplálhatott reményt, hogy lépésről lépésre megvédhet bizonyos pozíciókat területi kérdésben csakúgy, mint egyes társadalmi és politikai kérdésekben.

* A jelen tanulmány az 1987 szeptemberében Moszkvában tartott, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom bukásával foglalkozó nemzetközi konferencián elhangzott előadás jegyzetekkel kiegészített szövege.

¹ Miklós Molnár: Révolution, contre-révolution et politique étrangère: Hongrie 1919. Relations Internationales, 1975. 4. sz. 111–135.

Magyarország számíthatott némi osztrák rokonszenvre, amerikai személyiségek mérsékelt megértésére, Olaszország burkolt cinkosságára és még a brit diplomácia viszonylag jóindulatú magatartására is. Ez utóbbira vonatkozóan, hosszabb részletet idézek egy, a békekonferencián részt vevő diplomata naplójából, melyet csak nemrégén publikáltak.

„1919. május 8. A Quai d'Orsay-n, ebben az otrombán kárpitozott teremben, Medici Mária mosolya alatt, a kertre nyíló ablakok előtt, és egy szökőkút és öntözőcső csobogásának hangjai mellett — (ebben a teremben) véglegesen eldőlt az osztrák-magyar birodalom sorsa. Magyarországot felosztotta — közönyösen felelőtlenül felosztotta — öt finom úr, miközben aggódva figyeltek a szakértők, miközben A. J. B. (Balfour) szunyókált a mellékes kérdések tárgyalásánál, miközben Lansing manókat rajzolgatott jegyzetfüzetébe, miközben Pichon öblös karosszékebe süppedve, bagolypillantással ügyelt arra, hogy minden döntést jegyzőkönyvbe vegyenek, miközben a Canossát járó Sonnino fagyos udvariasságot tanúsít, miközben Makino, kifürkészhetetlenül és némán, figyel, figyel, figyel...

Erdéllyel kezdik, és a Tardieu és Lansing között lezajlott némi inzultus után, mely súvított, mint a teniszlabda, Magyarország elveszti déli részét.

Csehszlovákia következik, és miközben a nyitott ablakokon ki-beröppendő legyek döngicsélnek, Magyarország elveszti északi és keleti részét. Ezután az Ausztriával közös határ marad a régiben, míg Jugoszláviával kapcsolatban változtatás nélkül fogadják el a Bizottság beszámolóját. Végül tea és aprósütemények.”²

Harold Nicolson írta e kiábrándult sorokat kiadatlan naplójába, amelyből csak az idézett és még néhány részlet jelent meg. E kiábrándultság ellentétben áll a híres brit diplomata másutt leírt véleményével, amely inkább tartózkodó, sőt ellenséges volt, semmint jóindulatú a magyarok, „e turáni törzs” ... irányában, „akik sokat romboltak és semmit sem alkottak”.³

Némi cinkosság, némi rokonszenv igen keveset nyomott a latban abban a helyzetben, amikor a francia politika kétségtelenül a helyzet ura volt. Még visszatérünk Olaszország, Ausztria és Svájc magatartásának egy-két epizódjára, de idézzük föl előbb a francia politikának az adott régiót érintő kevéssé ismert aspektusát.

A Clemenceau-kormány politikáját alakító egyetemi értelmiségi kör szerepéről van szó. Ez egyike azon ritka témáknak, melyek még részben feltáratlanok. Egyáltalán nem szándékozunk a hiányokat kitölteni, csupán jelezni szeretnénk a kutatás és továbbgondolás irányát, melyet a francia intellektuelek Bizottságának dokumentumaira,⁴ valamint Marie-Thérèse Berelly,⁵

² Harold Nicolson and the Balkans. Ed. by Theodore Dimitrov. Genève 1979. 152–153.

³ *Harold Nicolson: Becemaking* 1919. Boston, 1965. 34.

⁴ „Le problème de l'Europe centrale. Les Allemands et les sciences politiques” par André Chéradame; „Le problème de l'Europe centrale et le sort de l'Autriche”, observations de MM. Denis, Beneš, Gauvin, Bainville. Brunhes et divers membres du Comité; „Le problème des nationalités. Le problème austro-hongrois” par M. H. Lichtenberger; „Le problème des nationalités. La situation internationale de la Bohême” par M. Beneš, et (dans la même séance) „La situation internationale de la Roumanie” par M. Draghicesco; „La réorganisation de l'Europe centrale” par M. Beneš. Lásd: Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine (BDIC) (Nanterre), cote O col 53/6,7,20,23 stb.

⁵ *Marie-Thérèse Berelly: Ernest Denis et les intellectuels français au service de l'indépendance Tchécoslovaque 1914–1918. Centre de recherches de relations internationales de l'Université de Metz. 1972. 3. sz. 214–232.*

Antoine Mares,⁶ Kalervo Hovi,⁷ Christine Alves de Souza⁸ és mások munkáira alapozhatunk.⁹

A szóban forgó Bizottság elnevezése Társadalmi és Politikai Kutatások Nemzeti Bizottsága volt. A Bizottság 1916 áprilisa és 1919 decembere között 113 ülést tartott a legkülönbözőbb kérdésekről. Az elhangzott előadások és az azokat követő viták mintegy negyedrésze Ausztria–Magyarország és a környező államok, illetve kisnemzetek helyzetét tárgyalta. A dokumentumok többsége a nanterre-i Jelenkori Nemzetközi Dokumentációs Könyvtárban található.¹⁰ Ezekből a dokumentumokból, igen röviden összefoglalva, az derül ki, hogy Közép-Európát illetően a Bizottság többsége 1916-tól a dualista monarchia felosztása és a csehszlovák függetlenség mellett foglalt állást, és amikor ezt a függetlenséget előbb elvben, majd gyakorlatban is elérte, a területi kérdést a csehszlovák állam javára kívánta rendezni. Mielőtt néhány problémát közelebbről szemügyre vennénk, fontos lenne föltenni néhány kérdést.

- Hogyan jött létre és kikből állt ez a bizottság?
- Milyen kapcsolatokat tartott fenn a cseh emigrációval?
- Milyen befolyást gyakorolhatott a francia kormány politikai döntéseire?

Kezdetben Ernest Denis szlavista, egyetemi tanár játszik valósággal mesebeli szerepet, aki már 1872-ben elhatározta, hogy egész életét és történetírói munkásságát a cseh népek szenteli. A majdani csehszlovák köztársaság egyébként alapítói között fogja őt számon tartani Beneš és Masaryk mellett, akikkel Denis együttműködött az első világháború idején. A Sorbonne professzora 65 éves, amikor kitör a háború, és ő veti fel elsőként a soknemzetiségű monarchiának a nemzetiségek javára történő felosztása gondolatát. Személye hasonló az angol R. W. Seton-Watsonéhoz, de már Seton-Watson előtt a legradikálisabb megoldást javasolta a Habsburgok jogara alatt nehezen összetartható Közép-Európa problémáira. Denis rendkívül sokoldalú tevékenységet fejtett ki, könyveket, újságcikkeket írt, előadásokat tartott, melyek a cseh függetlenség gondolatát terjesztették. A franciaországi cseh emigráció egyik legfontosabb lapja, La Nation Tchèque, Ernest Denis állandó aktív közreműködésével jött létre és működött, Beneš és részben Masaryk irányítása alatt. Marie-Thérese Borelly fent idézett tanulmánya részletesen leírja Denis pályafutását, amiből az is kitűnik, hogy a francia professor szinte előbb lett a cseh függetlenség híve 1914 végén, mint a cseh emigránsok maguk, a Csehországban (Bohème) élőkrol nem is szólva, mivel ezek túlnyomó többsége csak jóval később szállt síkra az önálló cseh, illetve csehszlovák állam létrehozásáért. Ugyancsak Marie-Thérese Borelly tanulmánya szerint a franciaországi „lobby intellectuel”, amely a független csehszlovák állam létesítését támogatta, Denis egyik könyvét tekintheti „születési aktusának”: a könyv címe La Guerre, Bibliothèque d'Histoire et de Politique, Paris, 1915. Említsük meg végül, hogy ugyancsak 1915-ben jelenik

⁶ Antoine Mares: Le séjour d'Edouard Beneš en France 1915–1919.

⁷ Kalervo Hovi: Cordon sanitaire or barriere de l'est? The emergence of the New French Eastern European Alliance Policy. 1917–1919. Turku, Turun Yliopisto 1975.

⁸ Christine Alves de Souza: La diplomatie française face à la Hongrie de Béla Kun. Genève, Institut universitaire des hautes études internationales (diplomamunka). 1985.

⁹ Az elmúlt évtizedek gazdag irodalmából a magyar történészek következő munkáit használtuk föl: Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918–1920. Bp., 1984; Hajdu Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság. Bp. 1969; Litván György: Documents des relations Franco-Hongroises des années 1917–1919. Acta Historica 21. sz. 1975; a tárgyról készült első átfogó tudományos munka: L. Nagy Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918–1919. Bp. 1966; valamint Gábor Sándorné: Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság. Bp. 1969.

¹⁰ Comité National d'Etudes Sociales et Politiques: Statuts. Liste des membres. Tableau des séances 1916–1927. Les publications. Projets., Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine (Nanterre), Q piece 1803.

meg Ernest Denis füzete, amely már címében is kifejezi az egész programot: „La liquidation de l'Autriche-Hongrie”. Neki köszönhető és Louis Légernek, a Collège de France szláv nyelv és művelődés professzorának, hogy 1915-ben ezeket a célokat magáénak valló valóságos *lobby* jött létre. A csoport alapítói között más szlavista egyetemi tanárokat is találunk, mint például Louis Eisenmannt, az 1867-es osztrák–magyar kiegyezésről írott kitűnő doktori disszertáció szerzőjét,¹¹ valamint J. E. Pichont, a prágai egyetem volt lektorát. Őt egy másik Pichon (Roger) követi a Bizottság¹² munkatársainak sorában, aki rokoni kapcsolatban állt Stephen Pichonnal, aki háromszor is francia külügyminiszter volt. A csoport a háború alatt tovább növekedett, magját a szlavisták képezték. Tudomásom szerint nem volt közöttük több Románia-szakértő sem az említett előadó, Draghicescu kivételével és a magyarságkutatók között nem találkoztam sem Gabriel Louis Jaray, sem pedig B. Auerbachnak, a Fajok és nemzetiségek Ausztria Magyarország című munka szerzőjének nevével. Ami Eisenmannt illeti, ő sokoldalú szakember volt, és jól ismerte Magyarországot. Vele kapcsolatban megjegyzésre érdemes az a tény, hogy tíz évvel a háború előtt a már említett disszertációjában Eisenmann előre látta, hogy egy nemzetközi konfliktus esetén a monarchia föl fog bomlani. Mint a régió szakértőjét alkalmazták a háború alatt a hadsereg hírszerző szolgálatánál és 1919-ben Prágában a francia katonai missziónál. Személyes iratai nem maradtak fenn, családja 25 évvel később, Párizs német megszállása idején semmisítette meg őket. Ezek a részletek annyiban érdekesek, amennyiben kimutatható a kapcsolat a nevezett egyetemi és a párizsi politikai és katonai körök között. Kezdetben, sőt még 1917 végéig, 1918 elejéig is talán minden jelentőséget nélkülöző kapcsolatok ezek. Köztudott, hogy Wilson elnök 1918. január 8-i 14 pontjában még csak a nemzetiségek autonómiáját, nem pedig függetlenségét vette tervbe. A francia politika is igen lassan haladt e megoldás irányába és ebből következően a majdani csehszlovák állam elismerése felé. Marie-Thérèse Borellynek igaza van, amikor azt a következtetést vonja le, hogy nem 10–20 egyetemi értelmiségi, hanem elsősorban a nagy horderejű katonai és politikai események sietteték a dunai birodalom bukását.

Annyit mégis mondhatunk, hogy az értelmiségi csoport tevékenysége hatékonyan készítette elő azt, ami a politikai események nyomán bekövetkezett. Mindenekelőtt a szoros együttműködéssel, ami a cseh-barát lobby, és a csehszlovák körök között fennállt. Nem szükséges bővebben kitérni Masaryk, Beneš, Štefánik és barátaik tevékenységére. Fennmaradtak dokumentumok és bőséges irodalom áll rendelkezésünkre, közöttük Antoine Maresnek Beneš párizsi tartózkodásáról írott kiadatlan disszertációja, melyet a szerző szíves engedelmével tanulmányozhattunk. Fogadjunk el mindössze annyit, hogy a csehszlovák hazafiak és a francia értelmiségiek közös erőfeszítésének köszönhetően számos csoportosulás jött létre: újságok, folyóiratok, olyan szalonok, mint például Madame de Jouvenélé, amelyet befolyásos politikuskok és magas rangú katonatisztek látogattak. E csoportosulások közül különösen fontosnak tűnik a szabadkőműves ág kutatása, tekintettel arra, hogy nagyszámú francia és cseh személyiség tartozott a szabadkőműves páholyokhoz. Nem szándékozom a cseh-barát és osztrák–magyar ellenes propaganda sikerét összeesküvéssé leegyszerűsíteni. Egyáltalán nem. De a szlavisták és a szabadkőművesek között számos kérdésben fennálló nézetazonosság, ami a monarchia uralgó osztályait, természetesen a nemzeti kisebbségeket, az egyházak befolyását, a zsidókérdést és az antiszemitizmust illeti, igen jó ideológiai alapul szolgálhatott a dunai térségnek etnikai és demokratikus alapon történő újjászervezéséhez. Az ügyszög egyes szocialisták is csatlakoztak, mint Albert Thomas, a későbbi Bureau International du Travail alapítója, valamint Lucien

¹¹ Louis Eisenmann: *Le compromis austro-hongrois de 1867. Étude sur le dualisme*. Paris, 1968.

¹² Lásd a 4. sz. jegyzetet.

Herr és vele együtt számos régi dreyfusard, de olyan személyiségek is, mint Louise Weiss, aki előbb közömbös volt, később a cseh ügy pártjára állt. És nem beszéltem még mintegy tíz személyről, köztük Stephen Pichonról, a miniszterrel, Philippe Berthelot-ról, a Quai d'Orsay-n a politikai ügyosztály főnökéről, Berthelot tábornokról és más katonatisztekéről.

Nem egy maroknyi egyetemi tanárról van tehát szó, hanem egy olyan befolyásos irányzatról, mely négy elemből tevődött össze: francia államférfiak és katonatisztek csoportja, a cseh emigráció, a szabadkőművesek egy része és a Társadalmi és Politikai Kutatások Bizottságához tartozó entellektüelek. A Quai d'Orsay levéltárában számos, emigránsoktól származó levél és memorandum található, főleg Beneš-től, de egyetlen dokumentum sincs, amelyik közvetlenül a már említett Bizottságtól, vagy annak tagjaitól származna. Annyi bizonyos, hogy a kiadványok és személyes kapcsolatok útján egy egész nem hivatalos diplomácia munkálkodott éveken át, hogy előkészítse a terepet, ahol a négyek tanácsa majd tárgyal 1919 májusában, a Harold Nicolson által oly érzékletesen leírt kert mögött a párizsi békekonferencia és a magyarországi forradalom kellős közepén.

Ami a magyar forradalmat illeti, futólag még annyit, hogy nem állt módjában semmit tenni a diplomácia terén. Mint ellenséges államnak természetesen nem volt diplomáciai képviselete az antant országaiban. A Károlyi vezette utódállam, majd a Forradalmi Kormányzótanács egyaránt sikertelenül próbált képviseletet fölállítani Nyugaton. Szilassy báró például magánszemélyként tevékenykedett Svájcban kialakított személyes kapcsolatainak és a kis községből, Bex-ből titkon elküldött különös táviratának köszönhetően... Előtte Károlyi kormánya elkövette azt a ballépést, hogy Bedy-Schwimmer Rózát kívánta Bernbe akkreditálni. Egy nőt Bernbe! Nem is beszélve a diplomata-nő két másik „szépséghibájáról”: szocialista volt és zsidó. Károlyi megbízottai, akik semleges vagy antant országokban jártak, nem rendelkeztek diplomata-státussal.

Ily módon a monarchia arisztokratikus régi diplomáciája, a Quai d'Orsay-ra bejáratos diplomatáival együtt eltűnt, mint a tavalyi hó, és az új forradalmi diplomáciát nem fogadták el a győztes fővárosokban.

Befejezésül szeretném röviden érinteni az olasz közjátékot. Ismert dokumentumokban csakúgy, mint egyes visszaemlékezésekben, például Romanelli ezredes memoárjaiban, célzásokat olvashatunk bizonyos Budapestről jövő titokzatos aranyszállítmányról és egy ugyancsak titokzatos fegyverszállítmányról, amely Olaszországból érkezett volna a Tanácsköztársaság részére. A diplomáciai dokumentumok¹³ még mindig hiányoznak a sorozatból, de a levéltári kutatások lehetővé teszik, hogy erre az ügyre (amelynek egyébként nagy sajtóvisszhangja volt) némi fényt derítsünk. Két dolog kapcsolódott itt össze.

A forradalmi kormány kész volt arannyal fizetni bizonyos mennyiségű fegyverért, Róma pedig hozzájárult a magyarországi szállításhoz, mert Olaszországnak érdekében állott, hogy fönntartsa kapcsolatait Magyarországgal, akár kommunista, akár nem.¹⁴ Erről semmit nem mondanak ki *nyíltan* a levéltárakban megőrzött jelentések és sürgönyök, de az ügy méretei legalább azt a feltételezést megengedik, hogy itt egész határozottan egy viszonylag jelentős politikai kezdeményezésről volt szó. Sonnino számos irata, valamint Borghese herceg, Tacoli,

¹³ I Documenti Diplomatici Italiani. Sesta serie, 1918-1922. Roma, 1956. Kiadatlan dokumentumokat kutathattam a Külügyminisztérium Levéltárában a néhai Rodolfo Mosca professzor és Leo Valiani szenátornak köszönhetően. Ministero degli Affari Esteri, Servizio Storico e Documentazione. Commissione per il riordinamento e la pubblicazione dei documenti diplomatici. Lásd még Leo Valiani tanulmányát, „La politica estera dei governi rivoluzionari ungheresi del 1918-1919” in Rivista Storica Italiana LXXVIII, IV, 1966.

¹⁴ Lásd: *L. Nagy Zsuzsa*: Az olasz érdekek és Magyarország 1918-1919-ben. Történelmi Szemle 1965. 2-3 sz.

Coetani, Adamo, Segre és más hivatalos olasz személy iratai foglalkoznak az üggyel, úgy állítva be a dolgot, mint egy olasz és egy magyar kereskedelmi szindikátus között lebonyolított magánjellegű tranzakciót. Valójában Budapesten a kormány volt a megrendelő, és olasz részről nem tudni ki. Valóban Róma, maga a kormány lett volna, amint azt egyes korabeli újságok, melyek szellőztették az ügyet, sejtetni engedték? Messzebbre kellene kiterjeszteni a kutatást, hogy bizonyosságot szerezzünk, mivel az sem kizárt, hogy a III. olasz hadtest katonai parancsnokságának kezdeményezéséről volt szó, mint az több dokumentumban is szerepel. Akárhogyan állt is az ügy, csúfosan végződött. Sonnino, akit erősen nyugtalanítottak az ügy publicitásának méretei, vizsgálatot rendelt el, ami egyébként nem vezetett eredményre, csakúgy, mint az alkudozások felfüggesztése. Újabb alkudozásokra nem került sor. Időközben a Tanácsköztársaságot a román intervenció megdöntötte.

Az ügynek természetesen az Entente országok levéltáraiban is nyoma maradt. Különböző francia feljegyzések mellett található például Clemenceau miniszterelnök egyik levéltári hagyatékában a bécsi magyar követ, Bolgár Elek által aláírt prokuráció francia fordítása, amely felhatalmazza a Haditermény Részvénytársaság ügyvezetőit, név szerint Elie Russe(?)-t, François Besseneyt, valamint Samuel Sternt a Magyar Élelmiszerszállító Vállalattól, hogy tárgyalásokat folytassanak „kölcsönös gazdasági kapcsolatokról” az Olasz Királyi Kormány képviselőivel.¹⁵ Az olaszok kétértelmű viselkedésének másik eléggé ismert gyanús jele a Piccione ügy volt. Luigi Piccione tábornokot, az antant csehszlovákiai katonai megbízottját a francia Pellé tábornok váltotta föl, mint a vezérkar főnöke, mivel azonban Piccione megtartotta a szlovákiai parancsnokságot, zavarta Pellét, aki el akarta őt távolítani. Az Institut de France levéltárában¹⁶ megőrzött Pellé iratokból fény derült a rivalizálásra csakúgy, mint a katonai és politikai tétre. Pellé, aki a kommunista Magyarország elleni erőteljes támadás híve volt, azzal vádolja Piccionét és Olaszországot, hogy összejátszik a magyar hatóságokkal, megkapja Piccione eltávolításához Philippe Berthelot beleegyezését. Piccione valóban távozik, Róma elveszíti érdeklődését az ügy iránt, a francia politika pedig követi addigi irányát egészen a magyar hadsereg összeomlásáig, mely lezárta a történelemnek ezt a fejezetét.

Fordította: Perlusz Katalin

¹⁵ Ministère de la guerre. Service historique, Fonds Clemenceau 6 N 75 Hongrie.

¹⁶ Papiers Pellé. Archives de l'Institut de France. Ms. 4434 (février-juin 1919). Pichon iratainak egy része is itt található.